

Kriminaalihuollon tukisäätiö
Kriminaaliasiamies Marjatta Kaurala

Ehdotonta vankeusrangaistusta suorittavien sosiaaliturva

Vankeuslaji vaikuttaa siihen, millaiseen sosiaaliturvaan henkilö on oikeutettu. **Tutkintavangit ja sakkovangit ovat oikeutettuja moniin etuuksiin (ei kuitenkaan työttömyysturvaan, opintotukeen tai kuntoutusraahan ja yleinen asumistuki päättyy tutkintavangeilla 6 kuukauden jälkeen).** Valvotussa koevapaudessa olevilla ja yhdyskuntaseuraamuksia suorittavilla on oikeus samoihin etuuksiin kuin muillakin kansalaisilla.

Tässä esityksessä tarkastellaan pääasiassa ehdotonta vankeusrangaistusta suorittavien sosiaaliturvaa. Vankeusrangaistusta suorittavilla osa etuuksista loppuu heti ja osa kolmen kuukauden kuluttua. Yleinen asumistuki päättyy kuuden kuukauden kuluttua vankeusrangaistuksen alkamisesta. Ansioihin perustuvaa eläkettä saa kuitenkin keskeytyksettä.

Järjestelmä on monimutkainen ja vaikeasti hallittava eikä se tue riittävästi rikoksettomaan elämään suuntautumista. Mikäli vankeusrangaistusta suorittavat olisivat useammin oikeutettuja etuuksiin, heidän mahdollisuutensa kuntoutua rikoksettomaan elämään paransivat ja mahdollisuutensa maksaa velkoja, rikosvahinkokorvauksia ja elatusmaksuja paransivat.

Lapsiin ja vanhemmuuteen liittyvät etuudet

Vanhempainpäivärahoja (äitiys-, isyys- ja vanhempainraha) ei makseta vakuutetulle siltä ajalta, jolloin hän on suorittamassa vankeusrangaistusta (Sairausvakuutuslaki 1224/04, 9 luku 15 §). Etuus toisin sanoen katkeaa vankeusrangaistuksen ajaksi ja jatkuu vapauduttua, jos päivärahakautta on vielä jäljellä. Vanhempainrahapäivät kuluvat, vaikka etuutta ei makseta.

Lastenhoidon tuki (kotihoidon tuki ja yksityisen hoidon tuki) on vaihtoehto lapsen hoitamiseksi päivähoitossa. Vankilassa olevalla vanhemmalla ei pääsääntöisesti ole mahdollisuutta valita päivähoitopaikan ja tuen saamisen välillä, josta syystä lastenhoidon tukea ei makseta. Jos avovankilassa on valintamahdollisuus kunnan tai yksityisen päivähoitopaikkaan, voi vanki saada lastenhoidon tukea. (Laki lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta 1128/96, 3 §).

Lastenhoidon tukeen kuuluvien **joustavan ja osittaisen hoitorahan** saamisen edellytyksenä on se, että etuuden hakija työskentelee ja työaika on lyhennetty lapsen hoidon vuoksi. Tästä syystä joustavaa ja osittaista hoitorahaa ei lähtökohtaisesti voi saada vankilassaolon aikana.

Vankeusrangaistusta suorittava voi saada **äitiysavustuksen** (Laki äitiysavustuksesta 447/93).

Lapsilisää maksetaan lapsilisän nostajaksi ilmoitetulle vanhemmalle tai huoltajalle, jonka huollossa lapsi on (Lapsilisälaki 796/92) tai joka pääasiassa huolehtii lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Vankeusrangaistus ei siten sinänsä estä lapsilisän maksamista.

Lapsilisän yksinhuoltajakorotus: Jos lapsilisän nostaja hakee yksinhuoltajakorotusta **aviopuolison vankilassaolon** vuoksi, ei yksinhuoltajakorotusta voida pääsääntöisesti myöntää. Jos kyseessä on **avopuolison vankilassaolo**, yksinhuoltajakorotus voidaan myöntää yhteisestä osoitteesta huolimatta, jos ehdoton vankeusrangaistus kestää vähintään 3 kuukautta. Tällöin yhteisessä taloudessa asumisen voidaan katsoa päättyneen vankeusrangaistuksen ajaksi. Yksinhuoltajakorotus myönnetään tässä tilanteessa määräaikaisena ehdottoman vankeusrangaistuksen alkamista seuraavan kuukauden alusta alkaen sen päättymiskuukauden loppuun asti. Lapsilisälain 7 § mukaan yksinhuoltajalla tarkoitetaan lapsilisän nostamiseen oikeutettua henkilöä, joka ei lapsilisän maksukuukauden alkaessa ole avioliitossa.

Työkyvyttömyys

Sairauspäivärahaa ei makseta vakuutetulle, joka on suorittamassa vankeusrangaistusta (Sairausvakuutuslaki 8 luku 5 §). **Sairauspäivärahan ja osasairauspäivärahan** enimmäisaikaa laskettaessa otetaan huomioon myös päivät, joilta sairauspäivärahaa ei ole maksettu vakuutetun vankilassaolon vuoksi (Vankilassaolo ja Kela-etuudet).

Tartuntatautipäivärahaa ei voida maksaa asiakkaalle, joka on suorittamassa vankeusrangaistusta vankilassa (sairauspäivärahalaki 8 luku 5 §). Tartuntatautipäivärahaa koskevan sairausvakuutuslain 8 luvun 1 a §:n 3 momentin nojalla maksamisen rajoitus koskee myös tartuntatautipäivärahaa. Tartuntatautipäivärahaa ei voida maksaa asiakkaalle, vaikka hänellä olisi palkkatyö vankilan ulkopuolella.

Palkkaa saaneelle vangille maksetaan sairauden ajalta toimintarahaa kolmannen toimintarahaluokan mukaisena, koska vanki ei ole työsuhteessa vankilaan eikä siten saa työsuhteeseen sidottua sosiaaliturvaa. Pitkä vankeusrangaistus aiheuttaa sen, että verotuksessa todettujen työtulojen puuttuessa sairauspäivärahaetuus maksetaan vapauduttua vähimmäismääräisenä.

Jos vakuutettu on vakavan sairauden tai vamman vuoksi vapautettu vankeuslain (10 luku 3 §) nojalla hoidettavaksi vankilan ulkopuolella, sairauspäiväraha maksetaan tältä ajalta.

Kuntoutus

Kuntoutusrahaa ei voida pääsääntöisesti maksaa vankeusrangaistusta suorittavalle, koska kuntoutusrahan saamisedellytyksenä on estyminen tekemästä omaa tai toisen työtä (Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista 17 §). **Kuntoutusraha voi kuitenkin tulla myönnettäväksi kuntoutuksen ajalta, kun asiakas suorittaa rangaistustaan avovankilassa.** Kuntoutusrahaa voidaan maksaa, koska vanki voi samaan aikaan tehdä päätoimista tai siihen rinnastettavaa työtä. Kuntoutusrahaa on saatu ammatilliseen kuntoutukseen ja Nuotti-valmennukseen.

Vanki voidaan sijoittaa rangaistusajana **vankilan ulkopuoliseen päihdekuntoutuslaitokseen** (vankeuslaki 8 luku 9 § 2 mom). Jos vankila vastaa sijoituksesta, vangille maksetaan kuntoutuksen ajalta vankilan toimintarahaa. Kunnan antaessa maksusitoumuksen avolaitoksessa olevalle vangille päihdelaitoskuntoutukseen, saattaa olla mahdollista myöntää kuntoutusrahaa. Asia selvitetään paraikaa Kelan ja Rikosseuraamuslaitoksen yhteistyönä.

Alle 16-vuotiaan ja 16 vuotta täyttäneen vammaistuki samoin kuin eläkettä saavan hoitotuki keskeytetään ehdotonta vankeusrangaistusta suorittavalla, kun vankeusrangaistusta tai sen ohella suoritettavaa sakon muuntorangaistusta on kulunut kolme kuukautta (laki vammaisuuksista 570/2007, 25 §). Alle 16-vuotiaan vammaistuki (ent. lapsen hoitotuki) voidaan Kelan päätöksellä maksaa toiselle vanhemmalle tai muulle henkilölle vankeusrangaistuksen aikana, kun lapsi ei ole vanhemman huollettavana. Muulle henkilölle maksaminen edellyttää kunnan sosiaalilautakunnan tai vastaavan toimielimen suostumusta. (Laki vammaisuuksista 27 §).

Työttömyys

Vankeusrangaistusta suorittavalla ei ole oikeutta **työttömyysetuuteen**, koska hän on estynyt olemasta työmarkkinoilla (TTL 1290/2002 3 luku 1 § 3 momentti). Tietyin edellytyksin eli jos **työvoimakoulutus tai omaehtoinen opiskelu** on alkanut ennen vankeusrangaistuksen suorittamista, voi olla oikeus työttömyysetuuteen avovankilassa. Tällöin ei sovelleta mm. TTL 3 luvun 1 §:n 3 momentin säännöksiä. Jos koulutus tai opiskelu alkaa vasta vankilassa, oikeutta työttömyysetuuteen ei ole vankilassaoloaika eikä sen jälkeen.

Kelan tulkinnan mukaan toissijaisesti voidaan kuitenkin maksaa opintorahaa avovankilassa omaehtoisesti opiskelevalle vangille. Valvotun koevapauden alkaessa tai vapautuessa opintoraha muuttuu tällöin työmarkkinatueksi.

Vankeusaikana voi **ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi**.

Vankila-aikainen avolaitustyö ei kartuta työttömyysturvan työssäoloehtoa. Syynä on työsuhteen puuttuminen.

Avolaitoksessa olevalla on mahdollisuus päästä **palkkatukitöihin siviilityöluvalla**. Avolaitoksessa vanki voi myös päästä **työkokeiluun**, mutta työkokeilun ajalta ei ole oikeutta työmarkkinatukeen vaan ainoastaan ylläpitokorvaukseen jälkikäteen. Etuuden puute muodostuu käytännön esteeksi. Vangin kannalta voisi usein olla parempi aloittaa työkokeilulla ja jatkaa sen jälkeen palkkatuelle vapauduttua tai valvotussa koevapaudessa.

Työttömyysturvan korvauksettomat määrääjat eli karenssit eivät pääsääntöisesti kulu vankeusrangaistuksen aikana.

Vapausrangaistusta rangaistuslaitoksessa suorittavalla henkilöllä ei ole oikeutta **vuorottelukorvaukseen** (VL 1305/2002 14 § 1 momentti 3 kohta).

Opintotuki

Opintotukilaki (65/94) 6 § 14 kohdan mukaan **opintotukea** ei myönnetä sille, joka suorittaa vapausrangaistusta ja opiskelee rangaistuslaitoksessa. **Opintorahaa voidaan kuitenkin myöntää**, mikäli vanki opiskelee vankilan ulkopuolella avovankilasta käsin (Vankilassaolo ja Kela-etuudet). **Opintolainan valtiontakausta** ei myönnetä opiskelijalle, joka on suorittamassa vapausrangaistusta (opintotukilaki 15 §). Vangilla on kuitenkin oikeus **korkoavustukseen** opintolainan erääntyneille koroille sekä oikeus **verotuksen opintolainavähennykseen** normaalien edellytysten täytyessä.

Eläkkeet

Ehdotonta vankeusrangaistusta suorittavan etuudensaajan etuudet **eli kansaneläke, perhe-eläke ja lapsikorotus (kansaneläkelaki 66 §), takuueläke (laki takuueläkkeestä 17 §), eläketuki (eläketukilaki 14 §), maahanmuuttajan erityistuki (laki maahanmuuttajien erityistuesta 22 §)** katkaistaan sen jälkeen, kun vankeusrangaistusta tai sen ohella suoritettavaa sakon muuntorangaistusta on suoritettu kolme kuukautta. Keskeytetty etuus tai osa siitä voidaan maksaa toimeentulon turvaamiseksi etuudensaajan avio- tai avopuolisolle ja 16 vuotta nuoremmille lapsille.

Ansiöeläkkeiden maksaminen jatkuu keskeytyksettä vankeusrangaistuksen aikana.

Eläkettä ei kerry vankilan lukuun tehtävästä avolaitostyöstä, vaikka siitä maksettaisiin veronalaista palkkaa, koska ei ole työsuhdetta.

Asumisen tuki

Yksin asuvan yleinen asumistuki lakkaa vankeusrangaistuksen alkamista seuraavan seitsemännen kuukauden alusta edellyttäen, että asiakkaalla on edelleen asumismenoja vankeuden aikana. Käytäntö perustuu asumistukilain (408/75) 1 §:n 1 momenttiin ja 15 §:n 5 momenttiin, joiden mukaan asumistuki lakkaa silloin, kun ruokakunta muuttaa pois asunnosta.

Asumistukea aletaan maksaa sen kuukauden alusta, jona vanki vapautuu. Usein vapautuva onnistuu saamaan asunnon jo aikaisemmin, mutta asuntoa on vaikea ottaa vastaan asumistuen puuttumisen takia.

Jos ruokakuntaan kuuluvan henkilön puoliso on vankilassa, hänet lasketaan ruokakuntaan kuuluvaksi, vaikka poissaolo kestäisi useitakin vuosia. Jos vankilassa on joku muu perheenjäsen kuin asumistuen hakijan puoliso, esimerkiksi aikuinen lapsi, poissaolo katsotaan tilapäiseksi enintään vuoden ajan.

Eläkkeensaajien asumistuki lakkaa, kun vankeusrangaistusta tai sen ohella suoritettavaa sakan muuntorangaistusta on suoritettu kolme kuukautta (laki eläkkeensaajan asumistuesta 571/07, 27 §). Siltä ajalta, jolta asumistuen maksaminen on keskeytettävä vankeusrangaistuksen takia, asumistuki voidaan maksaa toimeentulon turvaamiseksi asumistuen saajan samassa asunnossa asuvalle avio- tai avopuolisolle.

Toimeentulotuki

Vankila vastaa vangin ylläpidosta. **Ylläpidosta huolimatta vanki voi joutua toimeentulotuen tarpeeseen, jolloin tuen tarve on arvioitava yksilöllisesti (KHO:2013:58). Sama koskee myös tutkintavankia (KHO:2013:57).**

Sosiaalilainsäädännössä ei ole määritelty, minkä verran vangilla tulisi olla käytettävissään rahaa henkilökohtaisiin, jokapäiväisiin menoihinsa vankeuden aikana (ns. käyttövara). Perustoimeentulotuen siirryttyä Kelalle on katsottu, että vangin saaman käyttörahan (48 euroa kuukaudessa) tulee riittää vangin/tutkintavangin henkilökohtaisiin menoihin, joita vankila ei kustanna. Perusosaan kuuluvat menot vangin tulee siten kattaa vankilasta saamallaan käyttö- ja toimintarahoilla. Henkilökohtaisia menoja aiheutuu yhteydenpidosta läheisiin (kalliit puheluhinnat), hygieniatuotteista ja muista kanttiinituotteista sekä vaatuksesta ja mahdollisista poistumismatkoista aiheutuneista menoista.

Toimintaan osallistuvat vangit saavat käyttörahan lisäksi toimintarahaa. Vuonna 2019 vangeista 45 % ei kuitenkaan osallistunut toimintoihin. Vanki ei voi aina itse vaikuttaa asiaan – Rikosseuraamuslaitoksen mukaan toimintoihin osallistumisen esteet liittyvät henkilöstöresurssien riittämättömyyteen, eräiden vankiloiden toimintatilojen puutteeseen, vankien moniongelmaisuuteen ja laitosturvallisuuteen (Rikosseuraamuslaitoksen Tilastollinen vuosikirja 2019).

Perustoimeentulotukea voidaan myöntää vankilassa olevan **asumiskustannuksiin** samalle ajalle kuin yleistä asumistukea eli puolen vuoden ajan tutkintavankeuden/vankeusrangaistuksen alusta. Mikäli vapautuminen tai valvottuun koevapauteen pääsy on lähellä, Kela voi myöntää harkinnalla tukea puolta vuotta pidemmällekin ajalle, jolloin asunnon säilyminen onnistuu.

Vapautumisen tai valvottuun koevapauteen pääsyn yhteydessä perustoimeentulotukea voidaan myöntää asumiskustannuksiin vapautumiskuukauden/valvotun koevapauden alkamiskuukauden alusta lähtien, mutta Kelan harkinnalla myös edeltävältä kuukaudelta. Monesti asumiskuluja syntyy kuitenkin 2-3 kuukaudelta ennen vapautumista, jolloin asumistukea ei saa ja toimeentulotuen saannista ei ole varmuutta.

Kela hyväksyy perustoimeentulotuessa vuokravakuuden vain, jos hakijalla on oikeus perustoimeentulotukeen. Tämä yleensä toteutuu vapautuvien vankien kohdalla. Vapautuville aiheuttaa sen sijaan ongelmia edellytys, että vuokravakuuden saamiseksi asunnon vuokra ei saa ylittää Kelan asettamaa normia.

Kela myöntää perustoimeentulotukea tavaroiden varastointiin vain erityisen painavista syistä (häätö eikä uutta asuntoa tiedossa). Lisäksi tarvitaan suunnitelma asumisen järjestämiseksi. Myös kunnat myöntävät huonosti harkinnanvaraista toimeentulotukea tavaroiden varastointiin. Vankeusrangaistusta suorittavien kohdalla tämä tarkoittaa usein tavaroiden hävittämistä ja kunnan täydentävän toimeentulotuen myöntämistä kodinperustamista varten vapautumisen yhteydessä, mikäli asunto löytyy.

Muuttokustannuksiin voidaan myöntää perustoimeentulotukea vain painavalla perusteella, koska omatoimisesti tehty muutto on ensisijainen. Muuttorahaa voidaan myöntää henkilömäärän ja

muuttomatkan mukaan. Tyhjennysmuutto, siivous- ja asunnon korjauskuluja ei oteta huomioon perustoimeentulotuessa, eikä välttämättä myöskään kunnan harkinnanvaraisessa toimeentulotuessa, vaikka niihin liittyvien menojen huomioiminen voisi helpottaa asunnon saamista jatkossa ja siten edistää hakijan itsenäistä suoriutumista.

Vankeuslain (7 luku 2 §) mukaan vankila vastaa **vangin vaatetuksesta**. Vangilla on oikeus käyttää omia vaatteita suljetussa vankilassa, avotalossa vangin on käytettävä omia vaatteita. Kela voi myöntää toimeentulotukea vaatteisiin avovankilaan siirryttäessä ja siviilikäyntejä varten. Tällöin voidaan myöntää 44 euroa.

Sosiaaliturvatavoitteita

Vankeusrangaistusta suorittavan sosiaaliturvan muutostarpeet tulee arvioida sosiaaliturvauudistuksen yhteydessä. Ainakin seuraavia etuuksia tulee tarkastella:

- **Kansaneläkkeen** maksamista tulee jatkaa ainakin vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkkeiden osalta vankeusaikana. Tällä hetkellä kansaneläke keskeytetään, kun ehdotonta vankeusrangaistusta tai sen ohella suoritettavaa sakon muuntorangaistusta on kulunut kolme kuukautta (vrt. ansioihin perustuva eläke jatkuu keskeytyksettä).
- Asumistukijärjestelmiä tulee yhtenäistää siten, että **eläkkeensaajien asumistukea** tulee voida maksaa yksin asuvalle ehdotonta vankeusrangaistusta suorittavalle kolmea kuukautta pidempään, esimerkiksi kuuden kuukauden ajan, kuten yleisen asumistuen saajille. Yksin asuvat eläkkeensaajien asumistukea saavat ovat eriarvoisessa asemassa suhteessa avio- tai avoliitossa oleviin, joiden avio- ja avopuolisoille tuki voidaan maksaa vankilassa oloajalta sekä yleisen asumistuen saajiin, jotka saavat yleistä asumistukea kuuden kuukauden ajan.
- **Sairauspäivärahaa** tulee todetun työkyvyttömyyden perusteella maksaa edellytysten täytyessä myös ehdotonta vankeusrangaistusta suorittaville (kuten sakon muuntorangaistusta suorittaville tai tutkintavangeille). Vangilla tulee olla oikeus **tartuntatautipäivärahaan** edellytysten täytyessä.
- **Vankilan ulkopuolella työvoimapolitiittiseen koulutukseen tai omaehtoiseen opiskeluun** osallistuvan vangin tulee saada työmarkkinatukea riippumatta siitä, missä vaiheessa koulutus on aloitettu. Tällä hetkellä etuutta ei voi saada, jos koulutus on aloitettu vankeusaikana. Etuutta ei voi saada tällöin vankeusrangaistuksen jälkeenkään. Kohtelu tulee yhdenmukaistaa muiden koulutukseen osallistuvien tilanteen mukaiseksi.
- Avolaitoksesta **työkokeilussa vankilan ulkopuolella** olevalla vangilla tulee olla oikeus ylläpitokorvauksen lisäksi työmarkkinatukeen. Etuuden puute muodostuu käytännön esteeksi työkokeiluun ja asettaa vangit eriarvoiseen asemaan muiden kanssa.
- Avolaitoksen ammattityötä vankilassa tai vankilan ulkopuolella tekevä vanki ei ole työsuhteessa. Ammattityöstä maksettavasta palkasta (valtionneuvoston asetus vankeudesta 30 §) tulisi kuitenkin kertyä eläkettä.
- Vangin **toimeentulotuen perusosaa** ei ole määritelty laissa. Kela tulkitsee vangin 'perusosaksi' vankilassa maksettavan käyttörahan (48 euroa kuukaudessa). Vangin perusosa tulee määritellä suhteessa kohtuullisiin menoihin, jotka vangille jäävät itse maksettaviksi vankilan ylläpidon jälkeen.

Samoin tulee arvioida sitä, voidaanko suljetussa ja avolaitoksessa oleviin soveltaa samaa 'perusosaa'.

- Yksinhuoltajakorotusta **aviopuolison vankilassaolon** vuoksi ei voida pääsääntöisesti myöntää avioliitossa oleville, koska lapsilisälain 7 § mukaan yksinhuoltajalla tarkoitetaan lapsilisän nostamiseen oikeutettua henkilöä, joka ei lapsilisän maksukuukauden alkaessa ole avioliitossa. Avioliitossa olevan tulee saada **lapsilisän yksinhuoltajakorotus** tilanteessa, jossa puoliso on suorittamassa ehdotonta vankeusrangaistusta yli kolmen kuukauden ajan. Jos kyseessä on **avopuolison vankilassaolo**, yksinhuoltajakorotus voidaan myöntää yhteisestä osoitteesta huolimatta, jos ehdoton vankeusrangaistus kestää vähintään 3 kuukautta. Tällöin yhteisessä taloudessa asumisen voidaan katsoa päättyneen vankeusrangaistuksen ajaksi. Yksinhuoltajakorotus myönnetään tässä tilanteessa määräaikaisena ehdottoman vankeusrangaistuksen alkamista seuraavan kuukauden alusta alkaen sen päättymiskuukauden loppuun asti.